

Әдебиеттер тізімі

- 1 Покровский М.Н. Дипломатия и войны царской России в XIX столетии. – М.: Красная новь, 1923 – С. 392
- 2 Тарле Е.В. Сочинения в двенадцати томах. VII том. – М.: Издательство АН СССР, 1959 – С. 866
3. Шеин И.А. Сталин и Отечественная война 1812 года: опыт изучения советской историографии 1930-1950 –х годов //Отечественная история. 2001. №6 – С. 97-108
- 4 Шеин И.А. Академик Е.В.Тарле и власть // Исторический архив. –2001. №3. – С. 91-111
- 5 Тарле Е.В. Наполеон. – М., 1936; 1939; 1941; 1957; 1992
- 6 Тарле Е.В. Нашествие Наполеона на Россию 1812 год. – М., 1938; Сочинения в двенадцати томах. – М.: Издательство АН СССР, 1958; Галейран. – М.: Республика, 1993
- 7 Тарле Е.В. Континентальная блокада /Исследования по истории промышленности и внешней торговли Франции в эпоху Наполеона. – М., 1913; Сочинения в двенадцати томах. – М., 1958. Т.Ш
- 8 Жилин П.А. Контрнаступление Кутузова в 1812 году. – М.: Воен. изд-во, 1950; Гибель наполеоновской армии в России. -2-е изд., исправ. и доп. – М., 1974
- 9 Шеин И.А. Сталин и Отечественная война 1812 года: опыт изучения советской историографии 1930-1950 –х годов // Отечественная история. 2001. №6 – С. 97-108
- 10 Материалы круглого стола на тему «Сомнения в очевидном» //Родина. –1992. – №6-7, 36-39; 72-75; 133-137 бб.
- 11 Троицкий Н.А. Александр I и Наполеон. – М.: Высшая школа, 1994 – С. 304
- 12 Жилин П.А. Отечественная война 1812. – М.: Наука, 1988 – С. 494
- 13 Бескровный Л.Г. Отечественная война 1812 г. – М.: Соцэкгиз, 1962 – С. 611
- 14 Каллистов Н.Д. Русский флот и двенадцатый год. – СПб., 1912 – С. 184
- 15 Манфред А.З. Наполеон Бонапарт. – М.: Мысль, 1971 –С. 724
- 16 Внешняя политика России XIX –начало XX вв. Документы Российского министерства иностранных дел. Серия 1. (1801-1815 г.г.) – М., 1960-1962. Т.1-6
- 17 Злотников М.Ф. Континентальная блокада и Россия. – М.-Л.: Наука, 1966 – С. 360
- 18 Троицкий Н.А. 1812 год: Великий год России. – М.: Мысль, 1988 – С. 352
- 19 Сироткин В.Г. Дуэль двух дипломатий. – М.: Наука, 1966 – С. 208; Отечественная война 1812 г. – М., 1988 – С. 255
- 20 Манфред А.З. Наполеон Бонапарт. – Сухуми, Алашара, 1989 – С. 680
- 21 Абаляхин Б.С., Дунаевский В.А. 1812 год на перекрестках мнений советских историков, 1917-1987. – М.: Наука, 1990 – С. 246

ҚАЗАҚСТАНҒА ЭВАКУАЦИЯЛАНҒАН КӘСІПОРЫНДАРДЫ ҚАБЫЛДАУ ЖӘНЕ ОРНАЛАСТЫРУ ТАРИХЫ

Алимханова Д.А., г.ф.м., оқытушы

ЖББОМ №15

Қарағанды қ., Қазақстан

Dana.21.08.87@list.ru

Майдан шебінен миллиондаған адамдарды, мындаған кәсіпорындарды, мәдениет және ғылым мекемелерін көшіру күтпеген оқиға болса да, алайда ол экономиканы қайта құрудың маңызды құрамдас бөлігіне айналды. Қайтадан басқаша жаракталған кәсіпорындарды орналастыруға шешім қабылдаған аумақтардың бірі Қазақстан болды. Өндіргіш күштерді эвакуациялау кезінде түрлі аймақтың негізгі артықшылығы, шикізат көздеріне тікелей жақындығы, адам ресурстары мен материалдық ресурстардың болуы ескерілді. Соғысқа дейінгі бесжылдықтар кезеңінде Орталық Қазақстанда көмір- металлургия кешенінің құрылғаны белгілі. Оны Қарағандыға көшірілген Пархоменко атындағы Ворошиловоград

кен-шахта жабдығы зауыты толықтырды. Гурьевтегі «Қазақстанмұнайкомбинаты» механикалық зауытының аумағында Петровск-Зайбайкалье машина жасау зауыты орналастырылды. Жаңа кәсіпорын Ембінің мұнай өнеркәсібі үшін аса қажет бу насостары мен механикалық жабдықтар шығарды. Өскеменде салынып жатқан қорғасын-мырыш зауытына Орджоникидзе қаласынан «Электроцинк» зауытының жабдығы көшірілді. Құрылысы соғысқа дейін басталған Ақтөбеферросплав зауыты Запорожье ферросплав зауытының жабдығын алды [1, 48 б.].

Шығыстағы өте ірі қорғасын зауытының құрылысы соғыс басталардан сәл ғана бұрын біткен еді. Шымкенттегі осы зауытқа БЛКЖО XV жылдығы атындағы Подольск құю-прокаттау зауытының прокаттау-жаншу цехы, сым, құбыр және қорғасын прокатын жасайтын цех іске қосылды. Алматыда автожөндеу зауытының корпусы жеделдетілген қарқынмен тұрғызылды, аяқталмаған құрылыс Ворошиловоград ауыр машина жасау зауытының базасына айналды.

Қазақстанның Оңтүстігі 30-жылдарда техникалық дақылдар бойынша көбірек мамандандырыла түсті. Сондықтан Жетісу тамақ өнеркәсібі жаңа құрылысының эвакуацияланған 14 қант зауытын алуы кездейсоқ емес.

Сонымен, эвакуацияланған зауыттар мен фабрикаларды орналастыру процесі қалыптасқан еңбек бөлінісін, аймақтық ұзақ мерзімді даму мүдделерін, түрлі өнеркәсіп тораптарын жасауды есепке алу арқылы жүзеге асырылды.

Қоныс аударған зауыттар мен фабрикаларды орналастыратын негізгі аймақтар Алматы, Орал, Петропавл, Шымкент, Семей, Қарағанды, Ақтөбе қалалары болды. Одан гөрі азырақ жабдықталған өндіріс орындары және кадрлар Өскемен, Лениногор, Гурьев, Қызылорда, Қостанай қалаларында және ішінара Көкшетау мен Талдықорғанда қоныс тепті. Ол түсінікті де.

Осы орындардың орталықтан алыстығы (Гурьев, Лениногор), өндірістік және тұрғын үй-жайлардың, отын-энергетикалық және шикізаттық базаның жетіспеуі (Ақмола, Көкшетау, Қостанай, Талдықорған, Қызылорда) өз әсерін тигізді. Бұл ретте уақыт факторы – қалпына келтіру жұмыстарының өте шұғылдығы, майданға аса қажет өнімді бар мүмкіндігінше тез беру жағы ескерілді.

Орналастыру барысы әр жерде әрқалай жүрді. Бір зауыттар мен фабрикалар жаңа орындарда дербестігін сақтай отырып, дереу жұмысқа кірісті. №2 автобронетанк жөндеу зауыты, рентгензауыт (Мәскеу қаласынан келген), Витебск арақ зауыты, Днепропетровскінің «Большевик» зауыты (Ақтөбе қаласында), Мелитополдің насос зауыты (Ақмола қаласында), Мурманскінің «Автотрактордеталь» зауыты (Ақмола облысының Макинск қаласында) өндірісті тез жолға қойды. Алматы қаласы мен облысында Киров атындағы зауыт, №2 тоқыма фабрикасы (Ивантеевка қаласынан келген), Реут мақта иіру фабрикасы, №242 зауыттың ұшақ цехы (Харьков қаласынан келген), Острог вагон жөндеу зауыты дербестіктерін сақтап қалды. Люберецк электротехника (Ресейдің Лениногорск қаласынан келген), Симферополь мотор жөндеу (Өскемен қаласында) зауыттары екінші тыныс-тіршілік алды. Қоныс аударған «Ударник» тігін фабрикасы (Жамбыл қаласында), Астраханның кондитер фабрикасы (Қарағанды қаласында), Симферопольдың былғары зауыты, Херсонның «Большевичка» фабрикасы (Қостанай қаласында), Егорьевскінің «Комсомолец» станок жасау зауыты (Қостанай облысының Тоғызак стансасында), Харьковтың тері илеу фабрикасы, Туланың орталық жөндеу шеберханалары, Лиховинка стансасының механикалық шеберханалары, Краснодардың құю механикалық зауыты (Павлодар қаласында) қорғаныс тапсырыстарын орындады. Петропавлға орналасқан Иванов облысының Александров радиозауытының жұмысшылары мен инженер-техниктерінің ерен ерліктеріне баға жетпейді. 1942 жылдың қаңтарынан бастап-ақ майдан РБ-15000 радиостанциясын, радиоқабылдағыштар, радиопеленгаторлар алды. Мәскеуден Петропавлға эвакуацияланған Қызыл Армияның №4 Бас артиллерия басқармасының Артиллериялық арсеналы майдан тапсырыстарын орындады. Осы қалада Кеме құрылысы өнеркәсібі Халық Комиссариатының Махачкаладан келген зауыты (ішінара) және Тагонрогтың «Красный пресс» зауыты

жабдығының негізінде механикалық тетіктер жасау зауыты құрылды. 1941 жылғы желтоқсан – 1942 жылғы наурызда Мәскеу электризоляциясы зауытының (МЭИЗ), Мәскеу «Изолит» зауыты бөлімі жабдығының және т.б. зауыттардың негізінде Петропавлда оқшаулатқыш (изоляциялық) материалдар зауыты жұмыс істей бастады [2, 14 б.].

Халық Комиссариаты Куйбышев атындағы кен құрылысы өнеркәсібі зауыты Мәскеудің «Парострой» зауыты 221 жабдығының, сондай-ақ № 182, 375, 215-зауыттардың 143 станогының негізінде өз жұмысын өрістетті. Қараша айында зауыт бірінші өнімін майданға жөнелтті. Мәскеудің С. Орджоникидзе атындағы механика (құрал-сайман) зауыты мен Көкшетау механика зауытының негізінде 1942 жылдың сәуір айының соңында Көкшетаудан қоныс аударған шағын литражды қозғалтқыштар зауыты Петропавлда жұмыс істей бастады. Осы қалада «Кременчуг» махорка фабрикасы өнімін шығарды.

Сонымен, Қазақ КСР-інде 220 ірі, орта және шағын зауыттар, фабрикалар, шеберханалар, артельдер мен өнеркәсіп комбинаттары қалпына келтірілді. Соғыстың барысында 20 зауыт, фабрика, шеберхана, конструкторлық бюро кері эвакуацияланды (бұрынғы орындарына көшірілді).

1941 жылдың соңы мен 1942 жылдың бас кезінде Қазақстанға Украинаның, Белоруссияның, Ленинградтың, Мәскеудің майданға жақын шептерінен кәсіпорындар көшірілді. Республикаға сол кезде УКСР-ден, Мәскеуден, Ростовтан, Тагонрогтан эвакуацияланған кәсіпорындардың басым бөлігі келді [1, 49 б.].

1942 жылғы сұрапыл қыс тылдағылардың барлығына қиын соқты, әсіресе көшіп келген зауыттар мен фабрикалардың еңбек ұжымдарына ауыр тиді. 1942 жылдың қыс айларындағы күндер мен түндерді «Болышевичка Украины» фабрикасының ардагері С.А. Изотова: «Біз барлығын бірге жасадық. Вокзалдан рельстер арқылы фабрикаға паровоз әкелеміз, фабриканы жылыту үшін шаналармен торф тасимыз. Бірінші шаналарды фабриканың директоры Ф.М. Гончаров пен партия ұйымының хатшысы сүйреді. Өте тату тұрдық» [3], - деп еске алады.

Алматы ауыр машина жасау зауытының бас корпусының монтажи мен құрылысы қатар жүрді. № 1 цехтың үй-жайының шатыры мен жылу жүйесі жоқ еді. Зауыттың жабдығын орнату ғимарат құрылысынан бұрын аяқталды. Қақаған қыста ашық аспан астында өнім шығарыла бастады. «Құрылыстың жағдайлары өте ауыр болды, - деп еске түсірді кейіннен зауыт ардагері С.М. Бутырин, – материалдар, көлік, білікті құрылысшы кадрлар жетіспейді... Тақыр жерге құрылыс сала бастадық, станоктарды ашық аспанның астында орнатып, дереу бастырмамен қалқалаймыз да, уақыт өткізбестен майданға қажет өнім шығаруға кірісетінбіз» [4]. Зауыттың барлық негізгі цехтары үш айдан кейін қатарға қосылды. 1942 жылы қыркүйекте зауыт ұжымы бүкілодақтық социалистік жарыстың жеңімпазы атанды.

Қазақ КСР-і 1941-1942 жылдарда электрстанциялары жабдықтарының едәуір мөлшеріне қол жеткізді. Жабдығын жөнелтушілер қатарында Ярославль, Иванов, Днепропетровск ГРЭС-терінің, Иванов ТЭЦ-нің жабдығы, Ярославль, Рыбинск аудандарының, Иванов энергонның беріліс желілері мен қосалқы стансасы, Воронеж- Липецк желісі, Кривой Рогтың электр стансалары бар.

Эвакуацияланған кәсіпорындар түрлі халық комиссариаттары мен ведомстволардың қарауына берілді. Кәсіпорындардың көбі – 54 зауыт пен фабрика тамақ өнеркәсібі Халық Комиссариатының үлесіне тиді.

Қазақ КСР-іне жеңіл және тоқыма өнеркәсібінің эвакуацияланған 53 кәсіпорны орналастырылды және негізінен қалпына келтірілді [5]. (Алайда осы деректі беріп отырған В.С. Городецкийдің айтуынша Қазақстанға көшірілген жеңіл өнеркәсіптің 40 өндірісінің 14-і тоқыма фабрикалары болғаны қате айтылған). Жаңа жерлерде өндірісті өрістеткен аса ірі фабрикалар майдан мен тылға керек өнімді шығаруды ұлғайта түсті. Қорғанысқа қажет өнімнің үлес салмағы 1941 жылғы 8%-дан Қазақ КСР-інің жеңіл өнеркәсіп Халық Комиссариатының кәсіпорындары шығаратын бүкіл өніміне қарағанда 1942 жылы 45,2%-ға дейін өсті [6]. Соғыс жылдарында республиканың жеңіл өнеркәсіп кәсіпорындары елдің

Қарулы күштерінің жүздеген дивизияларын әскер киімімен, аяқ киіммен камтамасыз етті.

Отанды қорғау мұқтаждары машина жасау, металл өңдеу шағын литражды қозғалтқыштар, теміржол көлігіне арналған байланыс аппараттарын дайындау, оқшаулатқыш материалдар, радиоаспаптар, таразылар, тігін машиналарын шығару зауыттарының тұтас қатарының технологиялық циклын қорғаныс өнеркәсібін шығаруға қайта құру қажеттілігін айқындап берді. Қару-жарақтар мен оқ-дәрінің бірқатар жаңа түрлерін көптеп шығару ойдағыдай қолға алынды [6, 47 б.]. 4 млн-ға жуық түрлі калибрдегі артиллерия снарядтары, 4,7 млн мина шығарылды. Авиация қару-жарағының, жарғыш машиналардың, траншея от жаудырғыштарының, мина тралдарының, электрторпедолардың, теңіз миналарының, танк пен авиация өнеркәсібіне арналған престоердің және қару-жарақтың басқа да өте маңызды түрлерінің өндірісі игерілді.

Сонымен, эвакуацияланған кәсіпорындардың негізінде республикада машина жасау, станок жасау, қара металлургия, қорғаныс өнеркәсіптері пайда болды.

Көшірілген зауыттар мен фабрикалар қысқа мерзімнің ішінде елдің әскери экономикасы біртұтас организмнің құрамдас бөлігіне айналды. Сансыз табиғи байлықтармен және бейбіт құрылыс кезінде жасалған индустриялық қормен біте қайнаса отырып, эвакуацияланған кәсіпорындар КСРО ҒА-ның сол кездегі президенті В.Л. Комаровтың бейнелі сөзімен айтқанда Оралды және оған көршілес аудандарды экономикалық бекіністердің қуатты желісіне, бұзылмайтын қорғаныс қамалына айналдырды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін): Бес томдық. 4 том. – Алматы: «Атамұра», 2010. – 752 б.
- 2 Казахстан в Великой Отечественной войне: Очерки. Вып.2. – Алма-Ата, 1974
- 3 Зуев В. Коммунисты Восточного Казахстана по главе трудового подъема рабочих и колхозников в годы Великой Отечественной войны. Куйбышев, 1961. – 19 б.
- 4 Известия АН КазССР. Серия обществ. наук. – Алма-Ата, 1965. – №3. – С.55.
- 5 Городецкая В.С. Самоотверженный труд работников легкой промышленности Казахстана в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг). Автореф. дисс. – А.-А., 1975. – 16 с.
- 6 Койшигулов А. Промышленность Казахстана за 25 лет // Большевик Казахстана. – 1945. – №12. – С.46-47.

ӘБІЛҚАЙЫР БАЙМОЛДИННІҢ ӘСКЕРИ ЖАУЫНГЕРЛІК ЖОЛЫ ЖӘНЕ НЕВЕЛЬ ҚАЛАСЫН ҚОРҒАУ ОПЕРАЦИЯСЫНА ҚАТЫСУЫ

Амрина М.С., т.ғ.к, профессор ассистенті

Мустафин Е.Е., т.ғ.м., оқытушы

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Қарағанды, Қазақстан

erka.erka.101@mail.ru

Бұл мақала Әбылқайыр Баймолдиннің өмірі мен қызметіне арналған – ол талантты, әрі батыл әскери басшы. Оның әскери қызмет жолы, Ұлы Отан соғысының әртүрлі кезеңдерінде жеткен үлкен табыстарымен белгіленіп, жеке қаһармандық пен стратегиялық шеберлігі тарихи оқиғалардың барысын өзгерте алатынын дәлелдейді.

Әбілқайыр Баймолдин 1909 жылы Павлодар облысының Лебяжі ауданындағы Тақыр деген ауылда туған. 1928 жылы кеңес партия мектебін бітірді, сол жылы партия қатарына алынды. 1928-1931 жылдары Павлодар аудандық комсомол комитетінің хатшысы болып қызмет атқарып, жерлестерінің тұңғыш комсомол топтарын ұйымдастыруға ат салысқан. 1931 жылдан Алматыдағы қазақтың тұңғыш «Үлгілі» атты полкында эскадрон саяси жетекшісі болып қызмет етті.